

**Konrad Świderek, Andrzej Pukos
Katarzyna Sierawska**

**DZIAŁALNOŚĆ WARSZAWSKIEGO KOŁA ZAMOŚCIAN
PTTK IM. MICHAŁA PIESZKI
W LATACH 1969-1983 W ŚWIEŁE DOKUMENTÓW
WŁASNYCH¹**

1. Wstęp

Za jedną z cech charakteryzujących współczesne, nowoczesne społeczeństwa zachodniego kręgu kulturowego, można niewątpliwie uznać bardzo dużą ruchliwość społeczną. Od dłuższego już czasu ludzie przemieszczają się, a jak wskazuje literatura z zakresu demografii społecznej², przemieszczają się coraz częściej. Młodzież ucieka z terenów wiejskich do miast w poszukiwaniu edukacji na wyższych uczelniach lub szansy na lepszy start zawodowy. Podobnie czynią ludzie już wykształceni, którzy wyjeżdżając za granicę, często wraz z małymi dziećmi, liczą na spełnienie marzeń o tzw. „amerykańskim”, choć dzisiaj, w dobie Unii Europejskiej należałoby raczej powiedzieć o „zachodnim śnie”.

Większość z nich łączy jedna, wspólna cecha – pojawiająca się wcześniej czy później tęsknota za miejscem, w którym się wychowali, wyrosli i spędzili dzieciństwo. Doskonale obrazuje to spontaniczna wypowiedź, którą kiedyś przez przypadek, zasłyszałem od pochodzącego z Olsztyna kolegi. *Z każdego miejsca na świecie mogę wracać do Warszawy i wszystko jest porządku. Wyjątkiem jest tylko powrót z mojego ukochanego Olsztyna. Jak stamtąd wracam, zawsze jest jakoś inaczej..., po prostu smutno*”. Podobnych wypowiedzi, można z pewnością znaleźć dużo więcej, poczynając chociażby od polskiej literatury epoki romantyzmu, a kończąc na wywiadach socjologicznych przeprowadzanych przez różnych badaczy³. Dlatego trudno się dziwić, że

¹ Niniejsza praca jest wynikiem projektu badawczego realizowanego w ramach działalności Międzywydziałowego Koła Naukowego Poszukiwań Interdyscyplinarnych „Argonauci” funkcjonującego w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Jest to też część większych badań poświęconych Warszawskiemu Kołu Zamościan PTTK

² Zob. A. Gawryszewski, *Ludność Polski XX w.*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyńskiego PAN, Warszawa 2005, s. 376, 408-409.

³ Za przykład mogą służyć badania przeprowadzone przez Wojciecha Połecia na francuskich repatriantach w Wałbrzychu. Cytuje on wypowiedź jednej z respondentek, która swoimi słowami potwierdza powyższą tezę. *Jesteśmy Polakami, którzy po prostu urodzili się we Francji i to normalne, że jesteśmy przywiązani do domów, szkół, miast. Mieliliśmy tam przyjaciół, mieliśmy tam swoje dzieciństwo. [...] Jesteś związany z miejscem gdzie się urodziłeś, prawda?.* Zob. W. Połec, *The French or the Pole – Polish Returnees from France*, [w:] E. Nowicka, H. Firouzbakhch (red.), *Homecoming. An Anthropology of Return Migrations*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2008, s. 150-151.

ludzie, którzy opuścili rodzinne strony, wśród wielu działań służących szeroko rozumianemu podtrzymywaniu więzi z regionem pochodzenia, podejmują próby zrzeszania się i starają się w ten sposób wspólnie odzyskać namiastkę tego co „utracili”. Jednym z ciekawych przykładów takiej działalności jest funkcjonujące od 1960 r. Warszawskie Koło Zamościan PTTK im. Michała Pieszki⁴ (dalej WKZ PTTK).

2. Warszawskie Koło Zamościan PTTK

Idea powołania WKZ PTTK jako organizacji zrzeszającej ludzi pochodzących z Zamościa i okolic, a jednocześnie mieszkających poza rodzinnymi stronami, powstała jesienią w 1959 r. Pomysłodawcą był nauczyciel gimnazjum Michał Pieszko, który we wspomnianym już 1959 r. zaproponował utworzenie „środowiskowych kół byłych Zamościan”⁵. Pomysł ten trafił na podatny grunt w Warszawie, gdzie jeszcze w tym samym roku, w Zespole Szkół Ekonomicznych na Służewcu, odbyło się w skromnym gronie pierwsze spotkanie organizacyjno-informacyjne, na którym uznano *zamiar powołania regionalnego koła za godny poparcia i realizacji*⁶. W grupie inicjatorów znaleźli się: Jan i Kazimierz Płońscy, Czesław i Edward Janiccy, Władysław Ulanowski, Leon Zastępiło, Aaron Wala, Stefan Lenkiewicz i Aleksander Wójcik⁷. Rozpoczął się proces legalizacji koła w ramach struktur Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, którą zajęli się Zenon Książ oraz Stefan Lankiewicz. WKZ PTTK formalnie powstało 6 marca 1960 r. i od tamtej pory bez przerwy funkcjonuje jako Warszawskie Koło Zamościan nr 424 przy Stołecznym Oddziale PTTK⁸.

Koło Zamościan szybko postawiło przed sobą inne cele niż tylko podtrzymywanie więzi z regionem pochodzenia, aktywnie wnosząc wkład w promocję i rozwój Zamościa oraz Zamojszczyzny w wielu sferach życia społecznego, wyróżniając się tym samym na tle innych kół regionalnych PTTK. W tym miejscu, dla potwierdzenia tych słów, warto przytoczyć fragment jednego z analizowanych dokumentów z 1979 r.⁹, który jednoznacznie charakteryzuje koło, a także odzwierciedla ideę, priorytety i cele które WKZ PTTK stawiało sobie w badanym okresie. *Życie potwierdziło że Warszawskie Koło Zamościan było, jest i sądzić należy, że będzie potrzebne. Nasze koło powstało dwadzieścia lat temu, w 1959 r. i od tego czasu działa w ramach Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. W toku wieloletniej działalności spośród wielu kierunków zainteresowania utrwaliły się przede wszystkim te*

⁴ K. Kowalczyk, *Michał Marian Pieszko (1890-1969)*, „Przegląd Kresowy” 1990, nr 16, s. 1, 8-9.

⁵ T. Garlicki, *W dwudziestolecie Koła Zamościan w Warszawie*, Referat wygłoszony w 1980 r. na spotkaniu jubileuszowym WKZ PTTK.

⁶ Ibidem.

⁷ Zarząd WKZ PTTK, *Nieopublikowana informacja o działalności Koła Zamościan przygotowana dla Zarządu Głównego PTTK w 2013 r.*

⁸ T. Garlicki, *W dwudziestolecie...*, op.cyt.

⁹ Zob. Sprawozdanie z działalności Warszawskiego Koła Zamościan przy Oddziale PTTK Śródmieście za czas od 21 listopada 1979 r. do 8 kwietnia 1979 r., s. 1-2.

formy, które zyskały ogólną aprobatę zamojskiej społeczności w Warszawie. Wytyczone przez inicjatorów i założycieli Warszawskiego Koła Zamościan formy i kierunki działalności nieco się różnią od tradycyjnych zadań określonych w statucie PTTK, nie mniej zakres i charakter działalności koła, a szczególnie troska o rozwój gospodarczy Zamościa i Zamojszczyzny, o podniesienie poziomu kulturalnego naszego grodu i regionu zamojskiego, nieustanne nasze wspólne działanie i wysiłki na rzecz renowacji zespołu zabytkowego m. Zamościa, stałe nawiązywanie do tradycji kulturalnych regionu, ukazywanie jego niezaprzeczalnie wielkiej historii, sprawiły, że doświadczenia naszego Koła – jednego z najstarszych po wojnie kół regionalnych w stolicy – stały się swego rodzaju wzorem dla innych środowiskowych grup, z którymi utrzymujemy stałą – choć może niezbyt systematyczną – więź poprzez Komisję Kół Regionalnych przy Oddziale Warszawskim Śródmiejskim PTTK¹⁰.

Warto podkreślić, że pomimo upływu pięćdziesięciu trzech lat od chwili zarejestrowania Koła w strukturach PTTK, nie straciło ono swojego charakteru, a członkowie spotykając się regularnie w pierwszą środę każdego miesiąca nadal z zapałem działają na rzecz regionu promocji i rozwoju regionu zamojskiego.

3. Cel oraz metody i analiza danych

Celem podjętych badań było poznanie działalności WKZ PTTK w latach 1969-1983. Badanie zostało przeprowadzone na wytworzonych przez koło danych zastanych¹¹, w tym wypadku na dokumentach urzędowych, do których według metodologii nauk społecznych zalicza się: sprawozdania, protokoły, zestawienia liczbowe, wykazy, zapisy, spisy, przepisy, pisma oraz inne materiały pisane wytwarzane przez urzędy, instytucje i organizacje¹². Warto tutaj przytoczyć słowa socjologa Antoniego Sułka, który już w latach 80 pisał, że z powodu tworzenia coraz większych zasobów dokumentacji przez podmioty działające w sferze publicznej „powszechna opinia socjologów oraz różne podręczniki do metodologii zaliczają dokumenty i dane urzędowe do jednych z najbardziej wartościowych źródeł informacji w socjologii”¹³.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Pojęcie danych zastanych jest bardzo szerokie i nie ogranicza się ono jedynie do różnego rodzaju dokumentów urzędowych. Dane zastane można najprościej zdefiniować, jako wszystkie dane, które nie zostały wywołane przez pracującego na nich badacza, a są używane w celach badawczych. Do tak szerokiej kategorii, oprócz dokumentów urzędowych w rozumieniu Sułka, wejdą także m.in. wszelkiego rodzaju utwory literackie (wiersze, książki itp.), materiały audiowizualne, zdjęcia, cała przestrzeń Internetu, a nawet eksponaty muzealne. Zob. K. Świderek, *Źródła danych zastanych*, [w:] M. Makowska (red.), *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studentów*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2013, s. 33-35.

¹² A. Sułek, *Ogród metodologii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002, s. 103.

¹³ Ibidem. Warto nadmienić, że we współczesnych czasach, z powodu rozwoju metod badań opartych na danych zastanych, należałoby raczej powiedzieć „najbardziej wartościowych źródeł w naukach społecznych”, nie ograniczając się jedynie do samej socjologii.

Analizie poddano treść 167 dokumentów z lat 1969-1983, w tym: 65 protokołów (z działalności koła oraz zebrań zarządu), 63 komunikaty (m.in. zawiadomienia, programy działalności itp.), 30 korespondencji (oficjalne pisma, podziękowania, wyrazy wdzięczności, życzenia itp.) oraz 9 innych jednostkowych dokumentów, których nie dało się zaklasyfikować do żadnego rodzaju z powyższych (np. notatki, przeprosiny za nieobecności itp.). Dokładne liczebności dokumentów w poszczególnych latach zostały wykazane w tabeli 1.

Tabela 1. Liczebność i rodzaje dokumentów WKZ PTTK w latach 1969-1983

Rok	Liczba Dokumentów				
	Ogółem	Protokoły	Komunikaty	Korespondencje	Inne
1969	23	23	-	-	-
1970	7	7	-	-	-
1971	6	3	3	-	-
1972	13	10	1	1	1
1973	7	5	2	-	-
1974	15	3	6	5	1
1975	3	1	2	-	-
1976	12	3	7	2	-
1977	5	-	3	1	1
1978	5	-	3	2	-
1979	17	4	6	7	-
1980	24	4	13	4	3
1981	23	2	11	7	3
1982	3	-	2	1	-
1983	4	-	4	-	-
Razem	167	65	63	30	9

Źródło: opracowanie własne

Prezentowane dane dotyczą tylko analizowanych dokumentów, a więc tych, które są dostępne w Archiwum Państwowym w Zamościu. Należy założyć, że WKZ PTTK wytworzyło w badanym okresie znacznie więcej danych urzędowych, które nie znajdują się w zasobach archiwum (np. protokoły z lat 1977-1978), co skutkuje niekompletnymi danymi z lat 1969-1983. Również dlatego analizowano materiały pochodzące tylko z pewnego odcinka *continuum* czasowego działalności koła, ponieważ dokumenty z okresu 1960-1969¹⁴, jak

¹⁴ Wyjątkiem jest jeden dokument z 1 lutego 1963 r. przypominający ręcznie sporządzaną notatkę dotyczącą kwestii organizacyjnych z najbliższą działalnością WKZ PTTK (np. kto miał zarezerwować stoliki dla oficjalnych gości). Został on jednak wyłączony z analizy z powodu braku innych dokumentów w tym okresie.

i dokumenty z lat późniejszych (po 1983 r.), są nieosiągalne tzn. nie znajdują się w Archiwum Państwowym w Zamościu. Należy także podkreślić, że z badanych materiałów zostały wyłączone sprawozdania finansowe, ponieważ nie dotyczyły one bezpośrednio podejmowanej przez koło działalności, tylko stanowiły jej pośrednie, finansowe odzwierciedlenie.

W badaniach wykorzystano ilościowe i jakościowe metody analizy treści. Najpierw zliczono i posegregowano chronologicznie dokumenty, każdemu z nich przypisując indywidualną sygnaturę według następującego wzoru: ROK (dwie ostatnie cyfry) – MIESIĄC – NUMER DOKUMENTU (np. sygnatura 79/04/06 oznacza, że dany dokument pochodzi z 1979 r. i jest szóstym dokumentem, jaki Koło Zamościan wytworzyło w miesiącu kwietniu)¹⁵. Następnie po liczbowym opisanie każdego dokumentu, zapoznano się z jego treścią i zbudowano klucz kategoryzacyjny (tab. 2) z poszczególnymi formami działalności koła. W dalszej kolejności przeprowadzono jakościową analizę treści fragmentów lub całych dokumentów, które zostały powiązane z konkretną kategorią.

Tabela 2. Klucz kategoryzacyjny

	Nazwa kategorii	Opis kategorii
1	Działalność kulturalno-popularyzatorska	Podkategoria odnosząca się do szeroko rozumianej działalności WKZ PTTK w sferze kulturowej i popularyzatorskiej.
2	Działalność prospołeczna	Kategoria zawierająca wszystkie zdarzenia i inicjatywy podejmowane przez WKZ PTTK w celu wsparcia innych podmiotów np. instytucji, grup społecznych, pojedynczych ludzi itp.
3	Działalność rozrywkowo-rekreacyjna	Podkategoria dotycząca wszystkich rozrywkowych oraz rekreacyjnych wydarzeń inicjowanych przez WKZ PTTK.

Źródło: opracowanie własne

4. Działalność Warszawskiego Koła Zamościan PTTK w latach 1969-1983

WKZ PTTK w latach 1969-1983 prowadziło aktywną działalność związaną z takimi sferami życia społecznego jak: (1) kultura i popularyzatorstwo, (2) udzielanie wsparcia innym instytucjom, organizacjom, a nawet osobom fizycznym oraz (3) rozrywka i rekreacja. Warto podkreślić, że pierwszy i trzeci rodzaj działalności był głównie skierowany do wewnątrz organizacji – inicjatywy wychodziły od zarządu koła i kierowano je do członków koła. Odwrotnie było w przypadku działalności prospołecznej, która dotyczyła różnych zewnętrznych wobec WKZ PTTK podmiotów.

¹⁵ Spis wszystkich cytowanych w niniejszej pracy dokumentów zawiera załącznik 2.

4.1 Działalność kulturalno-popularyzatorska

Działalność WKZ PTTK w sferze kulturalno-popularyzatorskiej w największym zakresie dotyczyła różnych wystąpień (referatów, prelekcji, wspomnień, czy prezentacji) wygłaszanych w ramach kolejnych spotkań koła. Spotkania te przez większość badanego okresu, odbywały się zazwyczaj w miejscu związanym z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym; w latach 1971-1974 była to Sala Konferencyjna Domu Turysty w Warszawie, a następnie, w latach 1975-1980 Sala Zarządu Głównego PTTK. Od 1979 r. jako główne miejsce spotkań, oprócz wyżej wymienionych, pojawia się Dom Nauczyciela na Mokotowie¹⁶ przy ulicy Odyńca 57 (zob. załącznik 1). Zmiana ta jest związana z rozpoczęciem przez WKZ PTTK akcji pt. „Wieczory Zamojskie”¹⁷, której celem było *organizowanie [...] spotkań koleżeńskich w Domu Kultury Nauczyciela na Mokotowie [...] każdorazowo poprzedzonych atrakcyjnymi impresjami naszych członków na temat Zamościa i Zamojszczyzny, relacje członków z wycieczek, wyświetlanie filmów krajoznawczych i przezroczy itd.*¹⁸. Na wspomniane spotkania w ramach „Wieczorów Zamojskich” zapraszano członków innych kół regionalnych, a także w przypadku ciekawszych imprez publikowało informacje w prasie warszawskiej¹⁹.

Tematyka wystąpień, które odbywały się na spotkaniach koła dotyczyła przede wszystkim Zamościa i Zamojszczyzny, zarówno w aspekcie dorobku kulturowego (np. opowieść prof. Jerzego Kowalczyka o swoim *przewodniku po Zamościu i skarbach Kolegiaty Zamojskiej*), geografii (np. wygłoszona przez Dyrektora Roztoczańskiego Parku Narodowego, mgr inż. Jerzego Kotulę prezentacja pt. *Roztoczański Park Narodowy*), historii (np. referat Jana Grygiela pt. *Terror hitlerowski na Zamojszczyźnie w pierwszych latach okupacji*), jak i aktualnych problemów regionu (np. wystąpienie Prezesa Zamojskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Michała Bojarczuka dotyczące *Aktualnych problemów Zamościa – siedziby nowego województwa*). Ponadto część referatów nie odnosiła się do Zamościa *sensu stricto*, ale była z nim związana pośrednio przez jakieś wydarzenia (np. prelekcja Jana Starczewskiego pt. *Jak warszawiacy ratowali dzieci zamojskie w 1943 r.*) czy osobę (np. referat mgr Kazimierza Kowalczyka pt. *Prof. Kazimierz Sochaniewicz – historyk i badacz Zamościa i Zamojszczyzny*). Należy też wspomnieć o dwóch wystąpieniach ostatniego ordynata Jana Zamoyskiego²⁰, który nie tylko jako prelegent, ale również jako członek WKZ PTTK mówił o *Dziejach Ordynacji Zamojskiej* oraz *Losach Biblioteki Zamojskiej w Warszawie*. Referaty niezwiązane bezpośrednio lub

¹⁶ Pierwsze spotkanie w Klubie Nauczyciela na Mokotowie odbyło się 13 czerwca 1979 r. Zob. Dokument WKZ PTTK 79/06/13 s. 1.

¹⁷ Nazwa „Wieczory Zamojskie” określająca cotygodniowe spotkania w Klubie Nauczyciela na Mokotowie pojawia się dopiero w kwietniu 1980 r. Zob. Dokument WKZ PTTK 80/11/22, s. 2.

¹⁸ Dokument WKZ PTTK 74/04/06, s. 1.

¹⁹ Zob. Dokument WKZ PTTK 79/04/06, s. 1.

²⁰ Warto również zaznaczyć, że Jan Zamoyski w latach 1994-1997 pełnił funkcję prezesa WKZ PTTK.

pośrednio z regionem zamojskim zdarzały się sporadycznie i dotyczyły wspomnień lub podróży osób związanych z Kołem Zamościan (np. wygłoszone przez członka koła, mgr inż. arch. Tadeusza Stefańskiego, *Refleksja z podróży do Mongolii* lub *Wspomnienie o ucieczce z Oświęcimia* innego członka WKZ PTTK – Wacława Maliszewskiego)²¹.

Omawiając wystąpienia w ramach spotkań WKZ PTTK warto wspomnieć o mającym miejsce w 16 grudnia 1973 r. uroczystym zebraniu koła w Instytucie Geografii Uniwersytetu Warszawskiego, poświęconemu pamięci znakomitego historyka, profesora Uniwersytetu Warszawskiego Stanisława Herbsta. Podczas tego spotkania, zostały wygłoszone przez współpracowników zmarłego, referaty dotyczące jego dorobku, działalności społecznej oraz wspomnień z wspólnej pracy (zob. załącznik 1)²².

WKZ PTTK powiadamiało także swoich członków o różnych wystąpieniach, które nie odbywały się na zebraniach koła, ale miały związek z podejmowaną przez nie tematyką historyczną, regionalną itp. Przykładem służą: informacja o odczycie doc. dr Jerzego Kowalczyka pt. *Złotnictwo Zamojskie od XVI do XIX w. ze skarbca kolegiaty* w Siedzibie Stowarzyszenia Historyków Sztuki (Rynek Starego Miasta w Warszawie nad Winiarnią Fukiera)²³ oraz o spotkaniu z autorami edycji zbioru dokumentów polskich i niemieckich okresu okupacji pod redakcją prof. Czesława Madajczyka pt. *Zamojszczyzna Sonderlaboratorium SS*, we wspomnianym już Domu Nauczyciela na Mokotowie²⁴.

Koło Zamościan wraz z Zarządem Głównym PTTK zainicjowało ogólnopolską akcję, pt. „Zamość – Wczoraj, Dziś, Jutro”, której celem było m.in. wsparcie odbudowy i rewaloryzacji zniszczonego w czasie wojny Starego Miasta oraz murów obronnych w Zamościu. Akcja była zorganizowana w ramach przygotowywania się do obchodów 400-lecia Grodu Hetmańskiego, które miały mieć miejsce w 1980 r. Według analizowanych dokumentów WKZ PTTK – oprócz zainicjowania akcji – włączało się w nią w dwojakiej formie. Pierwszą były tzw. prace społeczne przy odbudowie fragmentów starego miasta. Drugą formą uczestnictwa było przygotowanie we współpracy z Zarządem Głównym PTTK wystaw, które miały miejsce m.in. w Państwowym Muzeum Archeologicznym „Arsenał” w Warszawie (otwarcie 17 listopada 1980)²⁵ oraz w salach grodzkich zachodniego skrzydła Zamku Królewskiego w Warszawie²⁶. Według materiału źródłowego na wystawie zamierzano pokazać zbiory Muzeum Okręgowego w Zamościu oraz zbiory pozyskane z innych placówek muzealnych w kraju i od osób prywatnych; dorobek badawczo-projektowy i dokumentację realizacyjną Przedsiębiorstw Konserwacji Zabytków oraz materiały zgromadzone przez Głównego Architekta Województwa

²¹ Szczegółowy wykaz referatów, prelekcji i wystąpień, które miały miejsce na spotkaniach WKZ PTTK w latach 1969-1983, wraz z referentami znajduje się w Załączniku 1 do niniejszego artykułu.

²² Zob. Dokument WKZ PTTK 73/12/07, s. 1.

²³ Zob. Dokument WKZ PTTK 77/02/03 s. 1 oraz 79/04/09, s. 2.

²⁴ Zob. Dokument WKZ PTTK 77/05/05 s. 1 oraz 79/04/09, s. 2.

²⁵ Zob. Dokument WKZ PTTK 80/07/08, s. 1.

²⁶ Dokument WKZ PTTK 81/07/30, s. 1.

*Zamojskiego, Konserwatora Wojewódzkiego i inne agendy władz wojewódzkich i miejskich*²⁷.

W ramach swojej działalności WKZ PTTK także zorganizowało 31 maja 1979 r. w sali Zwycięstwa Muzeum Wojska Polskiego *Uroczyste Zebranie – poświęcone spotkaniu ze sztandarami zamojskich pułków 3 Dywizji Piechoty Legionów*²⁸. Według dokumentów była to pierwsza część imprezy z cyklu „Szlakiem Oręża Polskiego”²⁹. Na spotkaniu przedstawiono informacje o sztandarach (9 pułku piechoty legionów oraz 3 pułku artylerii lekkiej legionów) według noty historycznej Muzeum Wojska Polskiego oraz złożono hołd sztandarom minutą milczenia. Ponadto historyk dywizji, mjr w stan. spocz. Henryk Żelewski wygłosił prelekcję na temat *Dzieje 3 Dywizji Piechoty legionów i jej udział w wojnie obronnej 1939 r.*, a doc. dr Jerzy Kowalczyk odczytał wspomnienia – *Listy Brata*³⁰. Drugą częścią imprezy miała być wycieczka³¹. Niestety w dokumentacji nie odnaleziono informacji dokąd WKZ PTTK miało się udać oraz czy wycieczka doszła do skutku. Podobną uroczystość do opisanej WKZ PTTK zorganizowało 29 maja 1983 r. Na zwyczajne spotkanie koła, poświęcone 70-leciu harcerstwa na Zamojszczyźnie zaproszono przedstawicieli Chorągwi Zamojskiej³².

Pisząc o działalności kulturalno-popularyzatorskiej WKZ PTTK należy wspomnieć o otrzymanej w 1980 r. darowiźnie dorobku artystycznego po zmarłej malarce Iwonie Pawłowskiej-Kozłowskiej³³. Koło Zamościan po trwającej do kwietnia 1981 r. inwentaryzacji, wycenie i rozliczeniu darowizny³⁴ podjęło inicjatywę zorganizowania czasowej wystawy obrazów artystki w Klubie Nauczyciela na Mokotowie³⁵ (wystawiono 16 obrazów³⁶), a następnie po zamknięciu wystawy w Warszawie rozważano przekazanie posiadanych dzieł do Muzeum w Zamościu oraz zamojskich szkół³⁷. Warto także podkreślić, że jeden z „Wieczorów Zamojskich” został poświęcony pamięci zmarłej artystki – *Wspomnienie o Iwonie Pawłowskiej-Kozłowskiej* 11 lutego 1981 r. w mokotowskim klubie nauczyciela wygłosił Zbigniew Zalewski³⁸ (zob. załącznik 1).

W analizowanym materiale źródłowym odnaleziono także wiele innych aktywności, np. zainteresowanie działalnością, a także przystąpienie i deklaracja uczestnictwa w pracach Zamojskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Zamościu³⁹, inicjatywa opracowania Kroniki Warszawskiego Koła Zamościan

²⁷ Ibidem.

²⁸ Zob. Dokument WKZ PTTK 79/05/12, s. 1.

²⁹ Zob. Dokument WKZ PTTK 79/09/17, s. 1.

³⁰ Zob. Dokument WKZ PTTK 79/05/12, s. 1.

³¹ Zob. Dokument WKZ PTTK 79/09/17, s. 1.

³² Zob. Dokument WKZ PTTK 83/05/04, s. 1.

³³ Zob. Dokument WKZ PTTK 80/12/24, s. 1.

³⁴ Zob. Dokument WKZ PTTK 81/04/17, s. 1.

³⁵ Zob. Dokument WKZ PTTK 81/05/22, s. 1.

³⁶ Informacja pochodzi z wersji roboczej cytowanego protokołu z dnia 5 maja 1981 r. Zob. Dokument WKZ PTTK 81/05/22, s. 1.

³⁷ Dokument WKZ PTTK 81/06/26, s. 1.

³⁸ Zob. Dokument WKZ PTTK 81/02/07, s. 1.

³⁹ Zob. Dokument WKZ PTTK 72/01/01, s. 1-2 oraz Dokument WKZ PTTK 82/12/02, s. 1.

PTTK z okazji 20-lecia działalności⁴⁰, wniosek do władz zamojskich dotyczący zorganizowania sesji historycznej w Zamościu z uwzględnieniem jego stanu w pierwszych dniach po wyzwoleniu⁴¹, chęć publikacji w formie artykułów w prasie zamojskiej i większych opracowań w *Tece Zamojskiej*⁴², czy zwrócenie uwagi, że przewodnicy PTTK w Zamościu przekazują informacje, które *nie zawsze są zgodne z prawdą (np. dot. rejonów Krasnobrodu) i należałoby te sprawy uzgodnić*⁴³ itp.; Powyższe inicjatywy nie zostały szczegółowo opisane z powodu braku szerszych informacji na ich temat w dokumentach WKZ PTTK.

4.2 Działalność prospołeczna

Prospołeczne inicjatywy podejmowane przez WKZ PTTK w badanym okresie dotyczyły przede wszystkim pomocy skierowanej na rzecz różnych państwowych podmiotów na Zamojszczyźnie (np. władz miasta i regionu lub pojedynczych instytucji). Warto jednak podkreślić, że zdarzało się, że owa „pomoc” przybierała charakter społecznego nacisku na podmioty decyzyjne i wykonawcze w regionie zamojskim, które zdaniem Koła Zamościan, wykazywały opieszałość lub niedokładność w podejmowanych działaniach. WKZ PTTK udzielało także wsparcia osobom prywatnym, jednak informacje o tego typu gestach w materiale źródłowym trafiały się sporadycznie.

Najważniejszą inicjatywą prospołeczną podjętą przez WKZ PTTK w analizowanych latach były działania na rzecz renowacji i odbudowy Starego Miasta w Zamościu. Już w 1969 r. Koło Zamościan wykazywało zainteresowanie tymi kwestiami m.in. *kierując pismo do Władz Miejskich Zamościa [...] podkreślające znaczenie odbudowanych murów grodu Zamojskiego*⁴⁴, a także zapraszając na swoje spotkania prelegentów podejmujących tę tematykę (zob. załącznik 1, referaty: *Czy można i czy należy odbudować mury obronne Zamościa?* oraz *Rekonstrukcja zabytkowej części miasta i murów obronnych*). W 1972 r. WKZ PTTK zaczęło być zaniepokojone brakiem postępów przy restauracji Starego Miasta w Zamościu (*Postępy odbudowy starego miasta są wysoce niezadowalające a opłakany stan budowli zabytkowych przedstawiają artykuły M. Gałka w „Perspektywach” i J. Majkuta w „Słowie Powszechnym”. Sytuacja dojrzała do podjęcia alarmu wszystkimi możliwymi środkami, jeżeli na 400-lecie istnienia miasta ma się zabezpieczyć zespół miejski przed dalszą dewastacją*⁴⁵) i zaczęło dążyć do wyjaśnienia tego stanu rzeczy, a także zwiększania efektywności wykonywanych prac. W tym celu kilkakrotnie wystosowało memoriały do różnych państwowych podmiotów m.in. Ministra Kultury Stanisława Wrońskiego oraz Głównego Konserwatora Zabytków prof. Alfreda Majewskiego⁴⁶, poruszało sprawy renowacji na walnym zjeździe

⁴⁰ Zob. Dokument WKZ PTTK 79/04/08, s. 3.

⁴¹ Dokument WKZ PTTK 69/05/14, s. 1.

⁴² Dokument WKZ PTTK 74/04/06, s. 1.

⁴³ Dokument WKZ PTTK 76/11/09, s. 3.

⁴⁴ Dokument WKZ PTTK 69/04/12, s. 1.

⁴⁵ Dokument WKZ PTTK 72/01/01, s. 1.

⁴⁶ Zob. Dokumenty WKZ PTTK 72/10/11 oraz 74/06/10.

PTTK⁴⁷, a także nawiązało kontakt z Sekretarzem Generalnym PTTK w celu sprawniejszej realizacji zagadnień ujętych w memoriałach⁴⁸ itp. Wydaje się, że podniesiony „alarm” w jakimś stopniu odniósł zamierzony rezultat (*Przed dwoma laty sytuacja była tak beznadziejna ze widząc postępującą dewastację byliśmy skłonni złożyć petycję do władz o przeprowadzenie dochodzeń kto ponosi odpowiedzialność za te zaniedbania. W ciągu 1973 r. sytuacja zaczęła się wyjaśniać, bo opracowano uchwałę Prezydium Rządu w sprawie renowacji Zamościa, z przeznaczeniem na ten cel kwoty około jednego miliarda złotych⁴⁹*), zwłaszcza, że – żartobliwie mówiąc – WKZ PTTK stale „nadzorowało” stan prac nad renowacją Starego Miasta, o czym świadczą z jednej strony treści odnajdywane w materiale źródłowym (*Powinno się położyć większy nacisk na jakość wykonywanych przez prac np. synagoga, która niedawno już była odnowiona, już jest częściowo zrujnowana. Może to być wnioskiem do przyszłej pracy Zarządu Koła⁵⁰*) a z drugiej regularne wizyty przedstawicieli władz Zamościa oraz innych miejskich instytucji na spotkaniach Koła Zamościan w Warszawie⁵¹.

Ważne znaczenie miała wspomniana w rozdziale 4.1 ogólnopolska akcja, pt. „Zamość – Wczoraj, Dziś, Jutro”, w ramach której organizowano czyny społeczne wspierające prace renowacyjne starego miasta w Zamościu. W akcji tej uczestniczyło zarówno Koło Zamościan (*Wycieczka nasza weźmie czynny udział w akcji „Zamość – Wczoraj, Dziś, Jutro” pracując kilka godzin przy odbudowie Starej Bramy Lubelskiej lub przy innym obiekcie⁵²*) jak i wiele innych kół PTTK⁵³.

Omawiając kwestie związane z renowacją i odbudową Starego Miasta w Zamościu należy wspomnieć o dokumencie WKZ PTTK z czerwca 1981 r. pt. „Głos Warszawskiego Koła Zamościan PTTK w Sprawie Rewaloryzacji Zespołu Staromiejskiego Zamościa”. Z treści dokumentu wynika, że jest on odpowiedzią na ukazujące się w prasie liczne artykuły na temat rewaloryzacji [...] sygnalizujące przykłady niedopuszczalnej niegospodarności związanej z działaniami renowacyjnymi. Koło Zamościan w dalszej części dokumentu wyraża głębokie ubolewanie, że specjaliści z trudem ściągnięci z całego kraju kilka lat temu [...] w wyniku atmosfery wytworzonej „sensacyjnymi” publikacjami, opuszczają niewdzięczne miasto, a inni w tych warunkach nie widzą przed sobą szansy życiowej w pracy, której chcieli się poświęcić. W wyniku tego WKZ PTTK apelowało do władz o zwrócenie maksymalnego wysiłku w kierunku starań o konsekwentne kontynuowanie wszystkimi dostępnymi

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Zob. Dokumenty WKZ PTTK 73/02/04, s. 1.

⁴⁹ Dokument WKZ PTTK 73/12/07, s. 2.

⁵⁰ Dokument WKZ PTTK 76/11/09, s. 4.

⁵¹ Zob. m.in. Dokumenty WKZ PTTK 71/04/02, 76/01/02, 76/02/03, 78/11/04 oraz 80/12/27.

⁵² Dokument WKZ PTTK 74/09/12, s. 1.

⁵³ Z. Malinowski, *Zamość – Wczoraj, Dziś, Jutro*, „Barbakan Warszawski” 1975, nr 7/8, s. 40.

*środkami dzieła rewaloryzacji zespołu staromiejskiego Zamościa i pozyskanie dalszego poparcia tego celu przez najszersze kręgi społeczeństwa polskiego*⁵⁴.

Trudno jest jednak na bazie analizowanych dokumentów jednoznacznie ocenić realny wpływ WKZ PTTK na przyspieszenie prac dotyczących renowacji Starego Miasta w Zamościu. Faktem jest jedynie to, że głos Koła Zamościan na pewno był słyszany i w jakiś sposób uwzględniany przez państwowe podmioty decyzyjne i wykonawcze.

Z analizowanego materiału wynika, że WKZ PTTK stale obserwowało sytuację polityczną, gospodarczą i społeczną w regionie zamojskim, aby w razie potrzeby udzielić wsparcia potrzebującym podmiotom. Można podać kilka przykładów takich działań. W 1969 r. Koło Zamościan *rozważało pomoc władzom Hrubieszowa z wykorzystaniem znajomości i stosunków*⁵⁵ w następujących sprawach: *zakładów silikatowych i prefabrykatów, środków na budowę dróg, domu kultury, komunikacji miejskiej oraz szkolnictwa*⁵⁶. W październiku tego samego roku na spotkaniu koła podjęto dyskusję w obecności Przewodniczących Rad Narodowych Zamościa, Hrubieszowa i Tomaszowa Lubelskiego odnośnie uprzemysłowienia okolic wspomnianych miast⁵⁷. Niecałe trzy lata później WKZ PTTK wspierało budowę szkoły w Hrubieszowie (*kol. Krupa nawiąże kontakt ze Związkiem Zawodowym PHiS w sprawie obiecannej budowy szkoły w Hrubieszowie i zorientuje się w jakiej formie będziemy mogli udzielić pomocy tej akcji*⁵⁸). W latach 1973-1976 w analizowanych dokumentach przewija się temat budowy uzdrowiska i rozwoju Krasnobrodu, a Koło Zamościan podkreśla konieczność aktywnego zaangażowania się w te plany⁵⁹. *Chcemy zasygnalizować jeszcze dwie sprawy, które [...] muszą się znaleźć w sferze zainteresowań koła. Zostały podjęte starania o utworzenie między Zwierzyńcem i Krasnobrodem parku narodowego o powierzchni pięć tysięcy hektarów, jako rezerwatu pierwotnej przyrody. Sprawa utworzenia rezerwatu wiąże się ściśle z projektem rozbudowy Krasnobrodu na wielkie uzdrowisko*⁶⁰.

Na uwagę zasługuje również powstała na przełomie lat 1971-1972 inicjatywa gromadzenia wszystkich publikacji dotyczących Zamościa i Zamojszczyzny. W tym celu WKZ PTTK wystąpiło do Muzeum w Zamościu, z prośbą o zbieranie publikacji, jednocześnie przekazując pierwsze książki (J. Markiewicz „Nie dali ziemi skąd ich ród”, W. Hryniewiecki „My z Zamojszczyzny” oraz M. Brandys „O królach i kapuście”)⁶¹.

W 1979 r. w ramach obchodów 400-lecia założenia Zamościa, WKZ PTTK zainicjowało zorganizowanie Jubileuszowego Zjazdu Wychowawców i Wychowanków Średnich Szkół Ogólnokształcących im Jana Zamoyskiego i im. Marii

⁵⁴ Dokument WKZ PTTK 81/06/28, s. 1-3.

⁵⁵ Dokument WKZ PTTK 69/07/16, s. 2.

⁵⁶ Ibidem, s. 1-2.

⁵⁷ Dokument WKZ PTTK 69/10/21, s. 1.

⁵⁸ Dokument WKZ PTTK 72/01/01, s. 1.

⁵⁹ Zob. Dokumenty WKZ PTTK 73/12/07 oraz 76/11/09.

⁶⁰ Dokument WKZ PTTK 73/12/07, s. 3.

⁶¹ Zob. Dokumenty WKZ PTTK 71/12/05 oraz 72/01/01

Konopnickiej (dawne Gimnazjum Męskie i Żeńskie)⁶². Na zjazd zaproszono również wychowanki byłego Żeńskiego Seminarium Nauczycielskiego w Zamościu ponieważ szkołę tę łączył z Gimnazjum wspólny gmach Akademii Zamojskiej, często ci sami nauczyciele – wychowawcy oraz serdeczne więzy koleżeńskie⁶³. Zjazd odbył się w dniach 13-14 września 1980 r. i został przygotowany przy współpracy Koła Zamościan z władzami Szkolnymi Zamościa⁶⁴. Obejmował wszystkich maturzystów od pierwszej matury w 1922 r. do pięćdziesiątej w 1972 r.⁶⁵.

Bardzo ciekawym wątkiem w działalności koła jest kwestia statku Polskich Linii Oceanicznych „M/S Zamość”. WKZ PTTK od samego początku istnienia tej jednostki wykazywało nią żywe zainteresowanie. W dniu 18 lutego 1969 r. delegacja Koła Zamościan uczestniczyła w Gdańsku w uroczystości podniesienia bandery⁶⁶. Delegacja ta przekazała kapitanowi i załodze książki (ze specjalną wkładką Koła Zamościan), które uzyskano dzięki organizowanym wcześniej specjalnym zbiórkom⁶⁷. Gest ten zrobił bardzo miłe wrażenie na wszystkich osobach będących na uroczystości⁶⁸. Interesującym dokumentem związanym z „M/S Zamość” jest gratulacyjne pismo skierowane do Kapitana H. Rytwińskiego oraz całej załogi, za wykazanie tak wiele ducha, hartu i woli walki broniąc swój statek przed zagładą⁶⁹. Z analizowanych dokumentach niestety nie wynika o jakie zagrożenie mogło chodzić.

WKZ PTTK w swojej działalności prospołecznej wspierało także prywatnych ludzi. W pierwszej kolejności na uwagę zasługuje sprawa obywatela Andrzeja Monastyrskiego. Dnia 15 listopada 1980 r., o godz. 15.00 w sali Ślubów Ratusza w Zamościu odbyła się niecodzienna uroczystość, na której ob. Prezydent składał życzenia urodzinowe Andrzejowi Monastyrskiemu z okazji setnej rocznicy urodzin. Uroczystość ta zbiegła się z 400-leciem miasta Zamościa, osoba jubilata zatem reprezentuje ¼ historii naszego grodu⁷⁰. W związku z tym Koło Zamościan poprosiło Prezydenta Miasta Zamościa o ewentualne rozpatrzenie możliwości wystąpienia do Z.U.S. o przyznanie comiesięcznej renty specjalnej dla ob. Andrzeja Monastyrskiego [...] ponieważ nie otrzymuje on dotychczas żadnej emerytury⁷¹. WKZ PTTK otrzymało odpowiedź z Urzędu Miasta, że zajęli się opisaną sprawą – miasto przyznało obywatelowi stały zasiłek wysokości 1800 zł oraz zapewniło, że czyni starania o załatwienie renty specjalnej z Z.U.S.⁷².

⁶² Zob. Dokument WKZ PTTK 80/07/07, s. 1.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Dokument WKZ PTTK 70/04/06, s. 1.

⁶⁵ Dokument WKZ PTTK 80/07/07, s. 1.

⁶⁶ Dokument WKZ PTTK 69/02/04, s. 1.

⁶⁷ Zob. Dokumenty WKZ PTTK 69/02/04 oraz 69/02/05.

⁶⁸ Dokument WKZ PTTK 69/03/07, s. 1.

⁶⁹ Dokument WKZ PTTK 72/01/02, s. 1.

⁷⁰ Dokument WKZ PTTK 80/11/19, s. 1.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Dokument WKZ PTTK 81/02/08, s. 1.

Koło Zamościan otrzymało także list od Pani Urszuli Pirogowicz piszącej pracę magisterską o prasie hrubieszowskiej w latach 1918-1939, w którym zwróciła się ona *o pomoc w rozwiązaniu inicjałów którymi podpisywali się nieznani mi autorzy, o bliższe informacje o ludziach których znam z nazwisk i nic poza tym*⁷³. Magistrantkę interesowały postacie związane z „Echem Hrubieszowskim”, „Głosem robotniczo-chłopskim”, Dwutygodnikiem Społeczno-Literackim „Dzwon”, „Naszą Niwą”, „Wiadomościami Hrubieszowskimi” oraz czasopismem młodzieży gimnazjum w Hrubieszowie pt. „Przedwiośnie”⁷⁴. W materiale źródłowym nie odnaleziono informacji o tym czy i w jaki sposób została udzielona jej pomoc. Jednak biorąc pod uwagę postawę i zaangażowanie członków koła należy zakładać, że magistrantka otrzymała stosowne wsparcie.

WKZ PTTK podejmowało także inne inicjatywy prospołeczne, które z braku informacji w analizowanych dokumentach nie zostały dokładniej opisane. Przykładem służą: wystąpienie do Zamojskich Zakładów o dofinansowanie wykonania sztandaru dla Oddziału PTTK w Zamościu⁷⁵, czy wysłanie listu do Wydawnictwa Lubelskiego z prośbą o publikację książki Jana Jażdżewskiego na temat „wspomnień okupacyjnych”⁷⁶.

4.3 Działalność rozrywkowa

W życiu tak aktywnej organizacji jak WKZ PTTK nie mogło oczywiście zabraknąć działalności rozrywkowej, czyli różnych zabaw, spotkań oraz wycieczek organizowanych dla członków.

W pierwszej kolejności na uwagę zasługują coroczne Bale Karnawałowe Warszawskich Zamościan, które – jak wynika z dokumentów koła – *weszły do karnawałowej tradycji Warszawy*⁷⁷. Imprezy te odbywały się w latach 1960-1984 w różnych warszawskich restauracjach (Dom Chłopa; Nowy Świat, Kaprys, Trojka, Hotel Warszawa, Sofia). Ze wszystkich tych miejsc Koło Zamościan było najbardziej zadowolone z „Hotelu Warszawa”. *Organizowaliśmy nasze zabawy w różnych lokalach na terenie stolicy, nigdzie jednak nie spotkaliśmy się z tak uprzejmym przyjęciem i znakomitą obsługą, jak w Waszej restauracji. Otrzymaliśmy w tej sprawie od naszych członków specjalne podziękowania. Uważamy jednakże, że słowa uznania należą się nie organizatorom, lecz pracownikom restauracji Hotelu „Warszawa”, zespołowi kelnerskiemu i pracownikom kuchni, którzy swoją pracą przyczynili się do stworzenia przyjemnej atmosfery i udanej zabawy*⁷⁸.

Opisując bale należy wspomnieć także o przygotowanych starannie i z humorem zaproszeniach karnawałowych, zawsze stanowiących swoistego rodzaju dzieło sztuki. Przykładem służą: grafika zaproszenia z 1977 r.,

⁷³ Dokument WKZ PTTK 79/06/14, s. 1.

⁷⁴ Ibidem, s. 1-3.

⁷⁵ Zob. Dokument WKZ PTTK 70/04/06, s. 1.

⁷⁶ Zob. Dokument WKZ PTTK 71/12/05, s. 1.

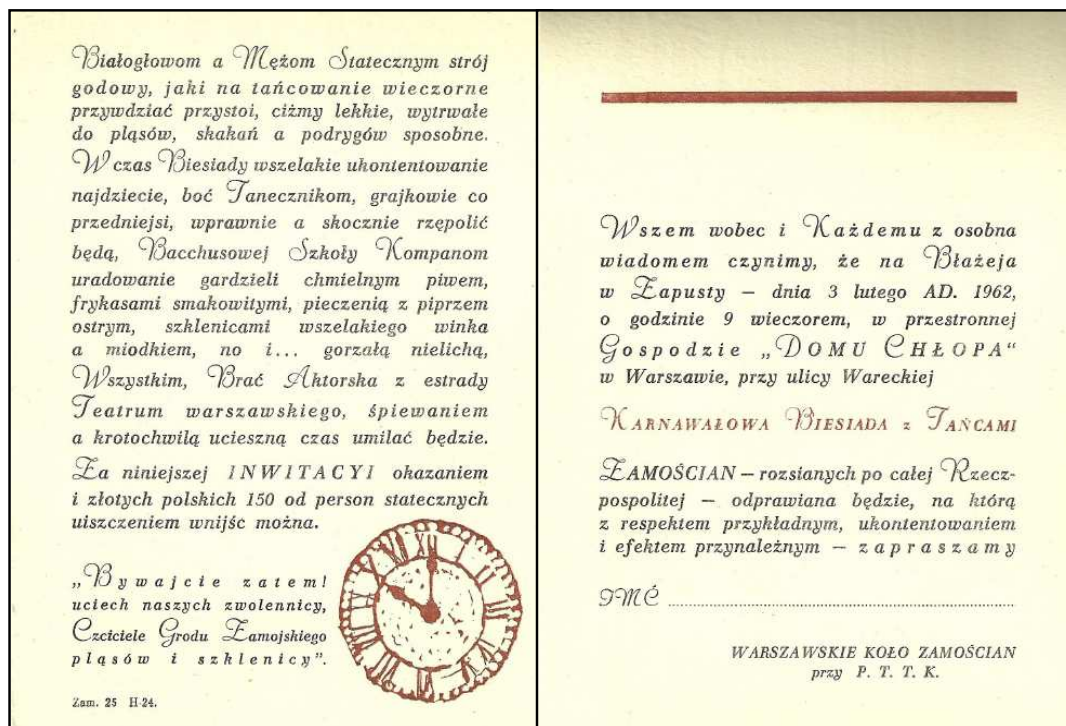
⁷⁷ Dokument WKZ PTTK 76/02/03, s. 1.

⁷⁸ Dokument WKZ PTTK 74/03/07, s. 1.

wykonana przez sławnego polskiego architekta prof. Wiktora Zina (ryc. 1) oraz tekst zaproszenia z 1962 r. (ryc. 2).

Rycina 1. Grafika zaproszenia na Bal Karnawałowy Warszawskich Zamościan w 1977 r. wykonana przez prof. Wiktora Zina

Rycina 2. Treść zaproszenia na Bal Karnawałowy Warszawskich Zamościan w 1962 r

Po udanej zabawie karnawałowej organizowano również (często w tych samych restauracjach, w których miał miejsce bal) tzw. „tradycyjnego śledzia” – czyli spotkania śródpodne Warszawskich Zamościan⁷⁹.

Drugą formą aktywności rozrywkowej były wycieczki. WKZ PTTK przede wszystkim udawało się na Zamojszczyznę, a w drugiej kolejności na Lubelszczyznę, odwiedzając takie miejscowości jak: Zamość, Hrubieszów, Zwierzyniec, Szczepieszyn, Kazimierz, Nałęczów itp. Wycieczki w rejony Zamościa i roztocza organizowane były co najmniej raz w roku. Koło Zamościan organizowało także wycieczki zagraniczne. W analizowanych materiałach odnaleziono wzmianki o wycieczce do Bułgarii (1970 r.) oraz Czechosłowacji i NRD (1971 r.).

5. Podsumowanie

Działalność WKZ PTTK w latach 1969-1983 była urozmaicona i dotyczyła wielu aspektów życia społecznego. W sferze kulturalno-popularyzatorskiej koło zajmowało się propagowaniem wiedzy o regionie i jego historii. Organizowało też lub brało udział w różnych wystawach i spotkaniach kulturalnych. Przez cały badany okres podejmowało prospołeczne inicjatywy, oferując swoją pomoc nie tylko państwowym instytucjom i organom władzy na Zamojszczyźnie, ale też pojedynczym osobom wymagającym wsparcia. W tych działaniach nie zabrakło także miejsca na rozrywkę i dobrą zabawę m.in. w formie Bali Karnawałowych, czy rekreację w postaci wycieczek krajowych i zagranicznych.

Z badanych dokumentów wynika ogrom wysiłku, inicjatyw oraz podejmowanych działań służących szeroko pojętemu dobru miasta Zamościa i regionu zamojskiego. Z tego powodu WKZ PTTK należy niewątpliwie uznać za fenomenalne koło zrzeszone w strukturach Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, które aktywnie funkcjonując od pięćdziesięciu trzech lat pokazało, że grupa ludzi-pasjonatów, a zarazem lokalnych patriotów potrafi wiele zdziałać dla miejsca swojego pochodzenia, realizując swoje idee.

Bibliografia:

1. Garlicki T., *W dwudziestolecie koła Zamościan w Warszawie*, Referat wygłoszony w 1980 r. na spotkaniu jubileuszowym WKZ PTTK.
2. Gawryszewski A., *Ludność Polski XX w.*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, Warszawa 2005.
3. Kowalczyk K., *Michał Marian Pieszko (1890-1969)*, „Przegląd Kresowy” 1990, nr 16, s. 1, 8-9.
4. Makowska M., Boguszewski R., *Analiza danych zastanych – zagadnienia wstępne*, [w:] M. Makowska (red.), *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studentów*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2013.
5. Malinowski Z., *Zamość – Wczoraj, Dziś, Jutro*, „Barbakan Warszawski” 1975, nr 7/8.

⁷⁹ Dokumenty WKZ PTTK 69/03/08 oraz 74/02/04.

6. Połec W., *The French or the Pole – Polish Returnees from France*, [w:] Nowicka E., Firouzbakhch H. (red.), *Homecoming. An Anthropology of Return Migrations*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2008.
7. Sułek A., *Ogród metodologii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2002.
8. Świderek K., *Źródła danych zastanych*, [w:] Makowska M. (red.), *Analiza danych zastanych. Przewodnik dla studentów*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2013.
9. Zarząd WKZ PTTK, *Nieopublikowana informacja o działalności Koła Zamościan przygotowana dla Zarządu Głównego PTTK w 2013 r.*

Załącznik 1: Wykaz referatów, prelekcji i wystąpień na spotkaniach WKZ PTTK w latach 1969-1983

Lp.	Tytuł	Prelegent/Referent	Data i miejsce wygłoszenia
1	<i>Zasoby mineralne regionu zamojskiego i hrubieszowskiego w świetle prowadzonych badań geologicznych</i>	Mgr Żelichowski Pracownik Instytutu Geologicznego	6 marca 1969 Gmach ZG PTTK
2	<i>Czy można i czy należy odbudować mury obronne Zamościa?</i>	Mgr inż. arch. Adam Klimek	27 kwietnia 1969
3	<i>Rekonstrukcja zabytkowej części miasta i murów obronnych</i>	Mgr Eugeniusz Zgnilec Przewodniczący Prezydium WRN w Zamościu	12 października 1696
4	<i>Wspomnienia z walk Batalionów Chłopskich o Zamojszczyznę</i>	Franciszek Kamiński Komendant Główny Batalionów Chłopskich	16 listopada 1969 Staromiejski Dom Kultury
5	<i>Dzieje Ordynacji Zamojskiej</i>	Jan Zamoyski Członek WKZ PTTK	26 września 1971 Dom Turysty w Warszawie
6	<i>Kłopoty Jana Zamoyskiego z malarzem Weneckim</i>	Dr Jerzy Kowalczyk	16 kwietnia 1972 Dom Turysty w Warszawie
7	<i>Listopad i grudzień w Zamościu 1918 r.</i>	Dr Adam Kiełbiński	12 listopada 1972
8	<i>Jak warszawiaczy ratowali dzieci zamojskie w 1943 r.</i>	Jan Starczewski	21 stycznia 1973
9	<i>Jak będzie wyglądać nowe centrum Zamościa</i>	Mgr inż. arch. Jacek Jedynak	15 kwietnia 1973
10	<i>Koncepcja nowego przewodnika po Zamościu</i>	Doc. dr Jerzy Kowalczyk	30 września 1973
11	<i>Refleksje z podróży do Mongolii</i>	Mgr inż. arch. Tadeusz Stefański Członek WKZ PTTK	11 listopada 1973 Dom Turysty w Warszawie
12	<i>Dorobek naukowy i działalność społeczna prof. Stanisława Herbsta</i>	Prof. Aleksander Gieysztor	16 grudnia 1973 Instytut Geografii UW
13	<i>Wspomnienie o wspólnej pracy z prof. Stanisławem Herbstem nad historią miasta i Twierdzy Zamość</i>	Dr Jan Zachwatowicz	16 grudnia 1973 Instytut Geografii UW

14	<i>Współpraca prof. Stanisława Herbsta z PTTK nad opieką zabytków</i>	Dr Stanisław Szymański	16 grudnia 1973 Instytut Geografii UW
15	<i>Losy Biblioteki Zamojskiej w Warszawie</i>	Jan Zamoyski Członek WKZ PTTK	17 marca 1974 Dom Turysty w Warszawie
16	<i>Zygmunt Klukowski a życie kulturalne w Zamościu w latach międzywojennych</i>	Dr Bogdan Królikowski	24 kwietnia 1974 Dom Turysty w Warszawie
17	<i>Aktualne problemy Zamościa – siedziby nowego województwa</i>	Dyr. Michał Bojarczuk Prezes Zamojskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk	16 listopada 1975 Sala ZG PTTK
18	<i>Opowieść o swoim przewodniku po Zamościu i skarbach Kolegiaty Zamojskiej</i>	Doc. dr Jerzy Kowalczyk	14 stycznia 1976 Sala ZG PTTK
19	<i>Terror hitlerowski na Zamojszczyźnie w pierwszych latach okupacji</i>	Jan Grygiel	14 marca 1976 Sala ZG PTTK
20	<i>Roztoczański Park Narodowy</i>	Mgr inż. Jerzy Kotula Dyrektor Roztoczańskiego Parku Narodowego	16 maja 1976 Sala ZG PTTK
21	<i>Początki zainteresowań geologicznych Stanisława Staszica – okres pobytu w Zamościu</i>	Doc. dr Krzysztof Jakubowski Dyrektor Muzeum Ziemi w Warszawie	10 październik 1976 Sala ZG PTTK
22	<i>60-lecie ogrodu zoologicznego w Zamościu</i>	Tomasz Grabowski	10 grudnia 1978 Sala ZG PTTK
23	<i>Prof. Kazimierz Sochaniewicz – historyk i badacz Zamościa i Zamojszczyzny</i>	Mgr Kazimierz Kowalczyk	11 lutego 1979 Sala ZG PTTK
24	<i>Wesele Imć Pana Podkanclerzego Jana Zamoyskiego</i>	Doc. dr Jerzy Kowalczyk	13 czerwca 1979 Klub Nauczyciela na Mokotowie
25	<i>Szkolnictwo średnie w Zamościu w okresie międzywojennym i w Polsce Ludowej w świetle tradycji Akademii Zamojskiej</i>	Dr Bogdan Szyszka Kierownik Filii UMCS w Zamościu	23 listopada 1980 Sala ZG PTTK
26	<i>Wspomnienie o Iwonie Pawłowskiej-Kozłowskiej</i>	Zbigniew Zalewski Członek WKZ PTTK	11 lutego 1981 Klub Nauczyciela na Mokotowie
27	<i>Moje kontakty z Zamościem</i>	Jan Gaździcki	11 marca 1981

Działalność Warszawskiego Koła Zamościan....

		Członek WKZ PTTK	Klub Nauczyciela na Mokotowie
28	<i>Przeźrocza z Hiszpanii</i>	Jerzy Łopuszański Członek WKZ PTTK	8 kwietnia 1981 Klub Nauczyciela na Mokotowie
29	<i>Wspomnienie o ucieczce z Oświęcimia</i>	Wacław Maliszewski Członek WKZ PTTK	5 kwietnia 1981 Sala ZG PTTK
30	<i>Ostatnia pacyfikacja na Zamojszczyźnie</i>	Tadeusz Kuncewicz Członek WKZ PTTK	13 maja 1981 Klub Nauczyciela na Mokotowie
31	<i>Informacja o ostatnich publikacjach</i>	Doc. dr Jerzy Kowalczyk	10 czerwca 1981 Klub Nauczyciela na Mokotowie
32	<i>Wspomnienie o prof. Zofii Serafin Sochańskiej</i>	Doc. dr Jerzy Kowalczyk	3 września 1981 Klub Nauczyciela na Mokotowie
33	<i>Teatr Ochoty w Warszawie i jego plenery w Zamościu</i>	Jan Machulski Reżyser	20 września 1981 Sala ZG PTTK
34	<i>Badania i prace na temat szkolnictwa w okresie międzywojennym w Zamościu</i>	Mgr Kazimierz Kowalczyk	25 października 1981 Sala ZG PTTK
35	<i>Harcerstwo Zamojskie</i>	Alicja Trefler i Tadeusz Garlicki Członkowie WKZ PTTK	11 listopada 1983 Klub Nauczyciela na Mokotowie

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizowanych dokumentów

Załącznik 2: Spis cytowanych dokumentów WKZ PTTK

Sygnatura	Tytuł/Opis dokumentu
69/02/04	Protokół nr 4 z posiedzenia Zarządu Koła Zamościan w dniu 3 lutego 1969 r.
69/02/05	Protokół nr 5 z posiedzenia Zarządu Koła Zamościan w dniu 10 lutego 1969 r.
69/03/07	Protokół nr 6 z zebrania ogólnego członków Koła Zamościan w dniu 6 marca 1969 r.
69/03/08	Zaproszenie na pierwsze śródpotne spotkanie Zamościan i Hrubieszowian.
69/04/12	Protokół nr 10 z ogólnego zebrania Koła Zamościan w dniu 27 kwietnia 1969 r.
69/05/14	Protokół nr 12 z posiedzenia Zarządu Koła Zamościan w dniu 21 maja 1969 r.
69/07/16	Protokół nr 14 z posiedzenia Zarządu Koła Zamościan z udziałem przedstawicieli Władz Hrubieszowa w dniu 12 lipca 1969 r.
69/10/21	Protokół nr 12 z posiedzenia Zarządu Koła Zamościan w dniu 25 października 1969 r.
70/04/06	Protokół z posiedzenia Zarządu Koła Zamościan w dniu 10 kwietnia 1970 r.
71/04/02	Protokół z zebrania Zarządu Koła Zamościan w dniu 2 kwietnia 1971 r.
71/12/05	Protokół z zebrania Zarządu Koła Zamościan w dniu 8 grudnia 1971 r.
72/01/01	Protokół z posiedzenia Zarządu w dniu 31 stycznia 1972 r.
72/01/02	Pismo gratulacyjne wysłane do Kapitana H. Rytwińskiego dowodzącego statkiem „M/S Zamość”, należącym do Polskich Linii Oceanicznych.
72/10/11	Protokół z posiedzenia Zarządu w dniu 27 października 1972 r.
73/02/04	Protokół z posiedzenia Zarządu w dniu 28 lutego 1973 r.
73/12/07	Sprawozdanie z działalności Koła PTTK nr 424 przy Warszawskim Kole Zamościan Oddział Stołeczny PTTK – Warszawa ul. Świętokrzyska 32 za 1973 r.
74/03/07	Pismo z podziękowaniami dla Dyrekcji Hotelu „Warszawa”.
74/02/04	Komunikat wysyłany pocztą, z dnia 5 czerwca 1979 r., dotyczący najbliższych planów WKZ PTTK.
74/06/10	Protokół z posiedzenia Zarządu w dniu 19 czerwca 1974 r.
74/09/12	Komunikat wysyłany pocztą dotyczący organizowanej wycieczki do Zamościa.
76/01/02	Nieopisane przez WKZ PTTK sprawozdanie z działalności za lata 1975-1976.

Działalność Warszawskiego Koła Zamościan....

76/02/03	Komunikat wysyłany pocztą, z dnia 5 czerwca 1979 r., dotyczący najbliższych planów WKZ PTTK.
76/11/09	Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego Warszawskiego Koła Zamościan odbytego dnia 21 listopada 1976 r.
77/02/03	Zaproszenie na odczyt doc. dr Jerzego Kowalczyka pt. <i>Złotnictwo Zamojskie od XVI do XIX wieku ze skarbca kolegiaty.</i>
77/02/05	Zaproszenia na spotkanie z autorami edycji zbioru dokumentów polskich i niemieckich okresu okupacji pt. <i>Zamojszczyzna-Sonder-laboratorium SS.</i>
78/11/04	Komunikat wysyłany pocztą, z dnia 12 listopada 1978 r., dotyczący spotkania z Miejskim Konserwatorem Zabytków mgr Marią Sarnik, która miała mówić o problemach swojej pracy na tle realizowanego programu rewaloryzacji miasta.
79/04/06	Program działania Warszawskiego Koła Zamościan w 1979 r. przyjęty przez Zarząd Koła w wyniku dyskusji na Walnym zebraniu sprawozdawczo-wyborczym w dniu 8 kwietnia 1979 r.
79/04/08	Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego Warszawskiego Koła Zamościan PTTK odbytego dnia 8 kwietnia 1979 r. w sali Zarządu Głównego PTTK ul. Senatorska 11.
79/04/09	Sprawozdanie z działalności Warszawskiego Koła Zamościan przy Oddziale PTTK Śródmieście za czas od 21 listopada 1976 r. do 8 kwietnia 1979 r.
79/05/12	Zaproszenie na spotkanie ze sztandarami zamojskich pułków 3 Dywizji Piechoty Legionów.
79/06/13	Komunikat wysyłany pocztą, z dnia 5 czerwca 1979 r., dotyczący najbliższych planów WKZ PTTK.
79/06/14	List z prośbą o pomoc w pisaniu pracy magisterskiej od Pani Urszuli Pigorowicz.
79/09/17	Pismo skierowane do Zarządu Oddziału Śródmieście PTTK z dnia 5 września 1979 r.
80/07/07	Komunikat dotyczący Jubileuszowego Zjazdu Wychowawców i Wychowanków Średnich Szkół Ogólnokształcących im. Jana Zamoyskiego i im. Marii Konopnickiej.
80/07/08	Pismo wysłane dnia 4 lipca 1980 r. do Dyrektora Wojewódzkiego Zarządu Turystyki Zamościu.
80/11/19	Pismo do Prezydenta Miasta Zamościa o wystąpienie do Z.U.S. w sprawie przyznania renty specjalnej dla obywatel Andrzeja Monastyrskiego.
80/11/22	Ramowy Program Działalności Warszawskiego Koła Zamościan PTTK na okres od IV kwietnia 1980 r. oraz na 1981 r.
80/12/24	Protokół z zebrania Zarządu Warszawskiego Koła Zamościan w dniu 2 grudnia 1980 r.
80/12/27	Pismo z podziękowaniami wysłane do mgr inż. arch. Zdzisława

	Drankowskiego, Dyrektora Oddziału Pracowni Konserwacji Zabytków w Zamościu
81/02/07	Komunikat wysyłany pocztą dotyczący najbliższych planów WKZ PTTK.
81/02/08	Odpowiedź Urzędu Miejskiego w Zamościu w sprawie renty specjalnej dla obywatela Andrzeja Monastyrskiego.
81/04/17	Tematyka miesięcznego zebrania Zarządu Warszawskiego Koła Zamościan PTTK w dniu 7 kwietnia 1981 r. godz. 17.00 przy ulicy Świętokrzyskiej 32.
81/05/22	Protokół z zebrania Zarządu Warszawskiego Koła Zamościan PTTK w dniu 5 maja 1981 r.
81/05/23	Tematyka miesięcznego zebrania Zarządu Warszawskiego Koła Zamościan PTTK w dniu 5 maja 1981 r. godz. 17.00 przy ulicy Świętokrzyskiej 32.
81/06/26	Tematyka miesięcznego zebrania Zarządu Warszawskiego Koła Zamościan PTTK w dniu 2 czerwca 1981 r. godz. 17.00 przy ulicy Świętokrzyskiej 32.
81/06/28	Głos Warszawskiego Koła Zamościan PTTK w Sprawie Rewaloryzacji Zespołu Staromiejskiego Zamościa.
81/07/30	Pismo skierowane w lipcu 1981 r. do Zamku Królewskiego w Warszawie.
82/12/02	Zawiadomienie o walnym zebraniu sprawozdawczo-wyborczym członków WKZ PTTK.
83/05/04	Informacja o spotkaniu z Przedstawicielami Chorągwi Zamojskiej z okazji 70-lecia harcerstwa na Zamojszczyźnie.